

ZESTIEN UITGEPUURDE LESSEN VARIATIETAALKUNDE

Over De vele gezichten van het Nederlands in Vlaanderen

In academiejaar 1996-1997 leer ik, voor mijn studies Engels-Nederlands, het taalzorgwerk *Correct taalgebruik* door Willy Penninckx en Paul Buyse “uit het hoofd”: “van buiten leren” wordt er verketterd als “Zuid-Nederlands”, een oude term voor Belgisch-Nederlands. Met het “correcte taalgebruik” bedoelen de auteurs “Noord-Nederlands”, tegenwoordig “Nederlands-Nederlands”. Gedwee noteer ik dus dat het “zo gek als een ui” is (en niet: “zo zot als een achterdeur”) en “reserveonderdelen” (en niet: “wisselstukken”): “De benaming *wisselstukken* is merkwaardig want een reservewiel wordt toch ook niet wisselwiel genoemd!”¹

Ondanks mijn inspanningen om Standaardnederlands te praten – met Belgisch-Nederlandse uitspraak (een tongpunt-*r* en een “*w*” die niet als een “*v*” klinkt bijvoorbeeld), maar mét gebruik van de zorgvuldig ingestudeerde Nederlands-Nederlandse woorden en uitdrukkingen – val ik in 1999, tijdens mijn Erasmusuitwisseling, in een Nijmeegs postkantoor genadeloos door de mand. De man achter het postkantoor roept zijn collega erbij en vraagt me om mijn bestelling nog eens te herhalen, niet omdat hij ze niet verstaan heeft, maar omdat hij het “énig” vindt, het Nederlands te horen “zoals het in de middeleeuwen gesproken werd”.

Ik ondervind zo aan den lijve dat het Nederlands in de jaren negentig nog een “monocentrische taal” is, zoals De Caluwe het omschrijft in het zesde hoofdstuk van *De vele gezichten van het Nederlands in Vlaanderen. Een inleiding tot de variatietaalkunde*. In een monocentrische taal is er voor al wie die taal gebruikt één toonaangevend, normbepalend centrum. Voor Vlamingen was dat de Randstad, in buurland Nederland dus. Wat daar werd gezegd en geschreven door hoger opgeleiden, gold als norm voor de formele en informele varianten van het Standaardnederlands.

Dat liet zich toen ook zien in woordenboeken, demonstreert De Caluwe met een sprekend voorbeeld: het woord *croque-monsieur* werd als “Alg. Belg. Ned.” gelabeld en kreeg ‘*tosti*’ als betekenisdefinitie, terwijl dat een voor Vlamingen hoogst ongebruikelijk woord is. Wie vervolgens *tosti* opzocht, vond dan pas een duidelijke verklaring, namelijk ‘sandwich van geroosterde sneetjes brood’. Frappant: *tosti* werd níét gelabeld als “Alg. Ned. Ned”. Dat Nederlands-Nederlands geen, Belgisch-Nederlands wél een label kreeg, wekte de suggestie dat het Nederlands in Nederland de norm was, het Nederlands in Vlaanderen de afwijking.

Tien jaar na mijn Erasmusuitwisseling, in 2009, vindt een kleine aardverschuiving op taalgebied plaats: de gelijkwaardige status van het Nederlands in Vlaanderen wordt voor het eerst écht zichtbaar voor een breed publiek. Het *Prisma Handwoordenboek Nederlands* labelt immers van dan af aan niet alleen woorden en uitdrukkingen die typisch zijn voor de Nederlandse standaardtaal in België, maar óók wat Nederlandse standaardtaal is in Nederland. Daarvoor worden Belgisch-Nederlands (BN) én Nederlands-Nederlands (NN) gebruikt. Zes jaar later volgt Van Dale.

Dat soort veranderingen, legt De Caluwe uit, laat zien dat het Nederlands vandaag algemeen als een pluricentrische taal wordt beschouwd. In een pluricentrische taal is er meer dan één centrum toonaangevend in taal. Vandaag stemmen Nederlanders hun standaardtaal nog altijd af op de Randstad; in Vlaanderen gelden nu eigen modellen, zoals de journaalankers van de openbare omroep VRT en de commerciële zender vtm. Nederlands-Nederlands en Belgisch-Nederlands worden nu als evenwaardige standaardvariëteiten van het Nederlands in Europa beschouwd en worden als dusdanig officieel erkend door de Nederlandse Taalunie op taalunieversum.org: “Het Nederlands is een polycentri-

Het Nederlands wordt als een pluricentrische taal beschouwd: meer dan één centrum is toonaangevend

sche [= *pluricentrische, fvdg*] taal, een taal met meerdere kernen, maar dat staat taaleenheid niet in de weg, net zomin als dat bijvoorbeeld voor het Engels, het Duits of het Frans het geval is. Het is goed dat Nederlanders en Vlamingen zich bewust zijn van hun onderlinge verschillen, dat is voor hun standaardtaal niet anders dan voor hun andere culturele eigenschappen. De Taalunie wijst dan ook via Taaladvies.net op onderlinge verschillen in de standaardtaal.”²

Het is precies in dit pluricentrische klimaat, met ruimte voor een eigen identiteit van het Nederlands in Vlaanderen, dat de behoefte ontstond aan een – tot nog toe ontbrekend – overzichtswerk van de huidige taalsituatie in Vlaanderen dat oudere inzichten opfrist, maar vooral ook de recentste wetenschappelijke inzichten presenteert. Daarvoor bracht redacteur Gert De Sutter (UGent) gevestigde waarden en jonge talenten uit de Nederlandse variatietalkunde samen. In *De vele gezichten van het Nederlands in Vlaanderen* brengen ze in zestien hoofdstukken vooral de *huidige* toestand van het Nederlands in Vlaanderen in kaart, maar de auteurs verruimen het synchrone, Vlaamse perspectief waar ze dat nodig achten. Zo vergelijkt Ghyselen in het tiende hoofdstuk de taalsituatie in Vlaanderen met die in andere Europese taalgemeenschappen om zo mogelijke toekomstscenario’s voor het taallandschap in Vlaanderen aan te reiken. En verder gebruikt Marynissen in het derde, historische hoofdstuk het diachrone perspectief om inzicht te krijgen in het taalkundige heden: ze licht onder

meer toe hoe de staatkundige scheiding van het Noorden en het Zuiden aan het einde van de zestiende eeuw in wezen mee de basis legde voor het ontstaan van de twee huidige standaardtaalvariëteiten.

Toch komt niet alleen de Belgisch-Nederlandse standaardtaal aan bod: ook “tussentaal”, voornamelijk gebruikt als informele omgangstaal in Vlaanderen, en de Vlaamse dialecten worden grondig belicht. Zowel de kenmerken van en de verhouding tussen die variëteiten als de attitudes tegenover en de ideologieën achter de variëteiten krijgen een plaats in dit overzichtswerk. Tot slot speelt deze inleiding in de variatielinguïstiek handig in op thema’s die ook bij niet-taalkundigen leven: de lezers worden in de laatste hoofdstukken onder meer gerustgesteld dat het Nederlands niet doodgaat aan Engelse leenwoorden, en krijgen een interessante inkijk in het Nederlands van etnische minderheden, in de taalpolitiek van ondertiteling en het taalgebruik van online communicatie.

Dit boek lezen is het equivalent van zestien uitgekende, uitgepuurde lessen volgen bij geboren lesgevers. Die lesgevers verwijzen bovendien in hun hoofdstuk vlot door naar de hoofdstukken van hun collega’s, wellicht dankzij de gedegen redactie van samensteller Gert De Sutter, waardoor dit werk een sterk samenhangend geheel vormt. Het visueel ondersteunende materiaal van die lesgevers kan evenwel nog beter. Niet alle figuren kunnen vlot worden geïnterpreteerd en de dialectgerelateerde kaarten uit het negende hoofdstuk zijn zelfs onduidelijke scans met soms moeilijk leesbare legendes. Een werk dat zo zorgvuldig inzet op het actualiseren van kennis had misschien ook meteen de kans kunnen grijpen om alle visuele materiaal een grondige update te geven.

Dat euvel wordt echter ruimschoots gecompenseerd door inhoud, structuur en stijl van de teksten,

die zich in de eerste plaats richten op eerstejaarsstudenten talenstudies. Dat merk je aan de vooruitblik “Wat je in dit hoofdstuk te weten zult komen”, aan de uitgelichte kernwoorden in de kantlijn, aan het luik “Vragen” die de studenten na elk hoofdstuk moeten kunnen beantwoorden, aan de rubriek “Verder lezen”, en vooral aan de helder gestructureerde, prettig leesbare teksten die moeilijke begrippen en onderzoeksmethodologieën zorgvuldig uitleggen.

Tegelijkertijd kunnen *alle* in taal geïnteresseerde lezers hun voordeel doen met dit boek. Criticasters van tussentaal bijvoorbeeld kunnen eventueel hun oordeel over de luie, tussentaalsprekende Vlaming heroverwegen als ze ontdekken dat fenomenen als “destandaardisering” (waarbij steeds minder mensen in steeds minder situaties standaardtaal spreken) of “demotisering” (waarbij mensen nog steeds de intentie hebben om standaardtaal te spreken, maar een ruimere invulling geven aan het begrip) overal in Europa kunnen worden geobserveerd. De auteurs bieden in elk geval betrouwbare feiten om het debat over het Nederlands in Vlaanderen te voeden, zonder dat ze daarbij zelf een standpunt innemen – op de epiloog na.

Die epiloog bevat immers een aantal interessante denkpistes naar aanleiding van de veranderde standaardtaalrealiteit in Vlaanderen. Of er nu “destandaardisering” dan wel “demotisering” aan ten grondslag ligt, feit is dat slechts een handjevol Vlamingen anno 2018 standaardtaal spreekt naar voorbeeld van VRT- of vtm-journalisten. Daarom suggereren de auteurs “een nieuw referentiepunt voor standaardpraak” in de vorm van tien sprekers, twee per Vlaamse provincie, die haalbare en imiteerbare uitspraakiconen vormen, zoals muzikant en tv-maker Stijn Meuris voor het Limburgs en actrice Maaïke Cafmeyer voor het West-Vlaams.

Verder willen ze af van het idee dat er “goede” (standaardtalige) en “slechte” (niet-standaardtalige) soorten gesproken Nederlands in Vlaanderen bestaan. Leerlingen mag niet langer alleen “de beste variëteit” (lees: standaardtaal) aangeleerd worden. Taaldocenten moeten hun leerlingen daarnaast ook leren om de veelkleurigheid van onze taal – van dialecten over tussentaal en substandaardtaal tot standaardtaal, en alle schakeringen daartussen – trots te omarmen én hen aanleren hoe ze die variëteiten kunnen identificeren. Leerlingen moeten ontdekken hoe elk van die variëteiten het best inzetbaar is, afhankelijk van objectieve kenmerken (zoals hoe formeel de situatie is, hoeveel sociale afstand er zit

tussen de sprekers) en subjectieve kenmerken (zoals hoe je je identiteit wilt uitdrukken en hoeveel van de sociale afstand je wilt overbruggen). Zo kun je als vertegenwoordiger in West-Vlaanderen je eigen West-Vlaamse afkomst talig in de verf zetten om het vertrouwen te winnen van klanten, ook al is een verkoopssituatie een eerder formele aangelegenheid tussen onbekenden die op het eerste gezicht om standaardtaal vraagt. Leerlingen moeten dus niet langer slaafs een centraal taalgezag volgen, maar wel leren inschatten hoeveel niet-standaardtaal een situatie kan verdragen.

De pragmatische voorstellen, gestoeld op de onderzoeksresultaten die in de voorafgaande hoofdstukken zijn gepresenteerd, pleiten voor meer realiteitszin en flexibiliteit, zonder de deur open te zetten voor een “alles mag altijd-mentaliteit”, en zijn op zijn minst het overwegen waard.

FIEKE VAN DER GUCHT

GERT DE SUTTER (red.), *De vele gezichten van het Nederlands in Vlaanderen. Een inleiding tot de variëteitalkunde*, Acco, Leuven / Den Haag, 2017, 356 p.

NOTEN

- 1 WILLY PENNINGCKX en PAUL BUYSE, *Correct Taalgebruik*, UGA, Kortrijk, 1991, 259 p.
- 2 <http://taalunieversum.org/inhoud/feiten-en-cijfers/veelgestelde-vragen-over-het-nederlands>